

Dział B

ARCHEOLOGIA ŚRÓDZIEMNOMORSKA

**MANOWCE POLSKIEJ EGIPTOLOGII XIX WIEKU.
JERZEGO RĘCZYŃSKIEGO
„PRZEKŁAD” TEKSTU KAMIENIA Z ROSETTY**

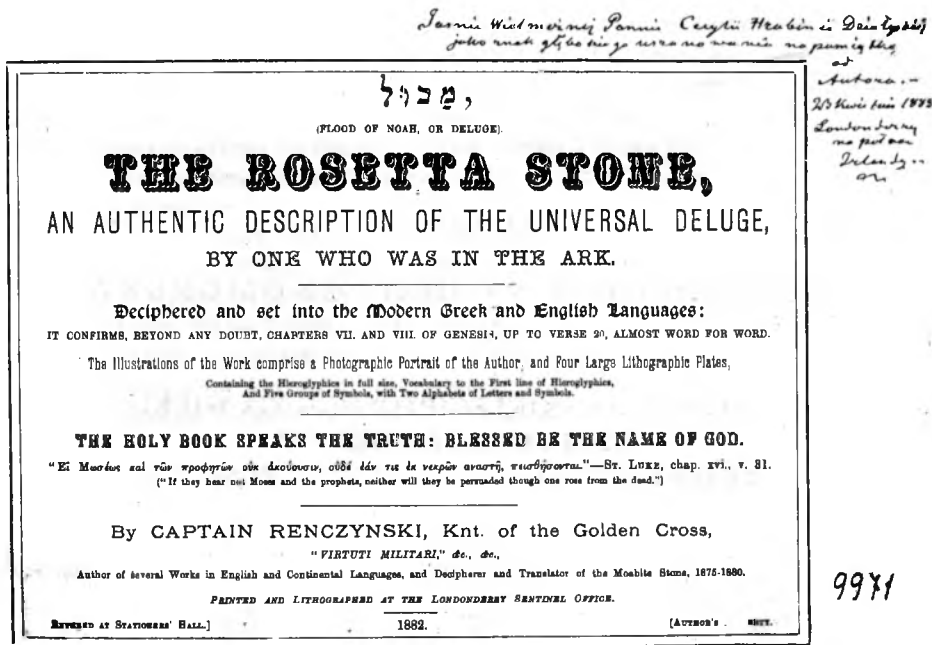
**WILDERNESS OF POLISH EGYPTOLOGY.
JERZY RĘCZYŃSKI'S 'TRANSLATION' OF THE ROSETTA STONE**

Hieronim Kaczmarek

ul. Kassjusza 7 m. 11
60-549 Poznań, Poland

ABSTRACT. The paper is one of a number of publications devoted to perception of the history of ancient Egyptian civilization in Poland by the end of the 19th century. It presents Jerzy Ręczyński's (1905–1899) 'attempts' to study Egyptian inscriptions (the Rosetta Stone), results of which have to be absolutely rejected according to contemporary research standards.

Proces poznawania cywilizacji starożytnego Egiptu przez dziewiętnastowieczną naukę polską obfituje, obok rzetelnych opracowań, w różne niewiarygodne wręcz „odkrycia” utrwalone w naszym piśmiennictwie, którym chciałbym poświęcić kilka kolejnych artykułów. Dokonano ich głównie w drugiej połowie XIX wieku, a więc wtedy, gdy nauka dysponowała większą wiedzą o cywilizacji egipskiej niż przed odczytaniem hieroglifów przez Champolliona w 1822 roku. Chociaż owe „osiągnięcia” nie wniosły właściwie nic do rozwoju nauki, stanowią przecież świadectwo zainteresowania w Polsce problematyką pradziejową szerszą niż tylko krajowa, będąca wówczas głównym nurtem dociekań „starożytniczych”. Są one godne przypomnienia także ze względu na zalew naszego współczesnego świata twórczością pseudonaukową licznego już grona grafomanów, dokonujących obecnie kolejnych

L W, 20

Ryc. 1. Karta tytułowa książki *The Rosetta Stone*Fig. 1. A cover of the book *The Rosetta Stone*

sensacyjnych „odkryć” na niwie egiptologicznej – by mieć świadomość, że nie jest to nowe zjawisko¹.

Jedną z cyklu licznych polskich ciekawostek „egiptologicznych” drugiej połowy XIX wieku jest wydana w języku angielskim w Londonderry w 1882 roku, zapomniana obecnie (podobnie zresztą jak i jej autor) książka Jerzego Ręczyńskiego [Renczyńskiego] pod przydługawym tytułem: *The Rosetta Stone. An Authentic Description of the Universal Deluge, by One Who Was in the Ark. Deciphered and Set into the Modern Greek and English Languages: it confirms, beyond any doubt, Chapters VII. and VIII. of Genesis, up to verse 20, almost word for word. The Illustrations of Work Comprise a Photographic Portrait of the Author, and Four Large Lithographic Plates, containing the Hieroglyphics, and Five Groups of Symbols, with Two Alphabets of Letters and Symbols. The Holy Book Speaks the Truth: Blessed by the Name of God. Εἰ Μωσῆς καὶ τῶν προφητῶν οὐκ ἀκούουσιν, οὐδέ, ἕαν τις ἐκ νεκρῶν*

¹ Za życzliwe uwagi chciałbym w tym miejscu podziękować prof. Jadwidze Lipińskiej z Muzeum Narodowego w Warszawie i prof. Joachimowi Śliwie z Uniwersytetu Jagiellońskiego.

ἀναστῆ, πεισθήσονται. – *St. Luke, Chap. XVI, v. 31* (If they hear not Moses and the prophets, neither will they be persuaded though one rose from the dead”). By Captain Renczynski, *Knt. of the Golden Cross*, „*Virtuti Militari*”, & c., & c., *Author of Several Works in English and Continental Languages, and Decipherer and Translator of the Moabite Stone, 1875–1880. Printed and Lithographed and the Londonderry Sentinel Office, 1882* (ryc. 1). Autor tego niewielkiego dzieła oświadczył, że na nowo „odczytał” tekst hieroglificzny umieszczony na Kamieniu z Rosetty. Jego zdaniem miał to być autentyczny opis potopu dokonany przez jednego z „lokatorów” (syna lub innych krewnych Noego) Arki Noego.

Przechowywany w Bibliotece Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk egzemplarz tego wydawnictwa, do którego dotarłem, ma odręczną dedykację autora dla Cecylii Działyńskiej².

Ręczyński (ryc. 2) doczekał się kilku biogramów³, zaś jego książeczkę poświęconą odczytaniu Kamienia z Rosetty omówił niedawno J. Śliwa⁴. Do dotychczasowych ustaleń chciałbym dodać kilka nowych szczegółów mówiących o stosunku Rę-

Ryc. 2. Portret Jerzego Ręczyńskiego

Fig. 2. A portrait of Jerzy Ręczyński

² Cecylia Działyńska (1836–1899), córka Tytusa i Cecylii z Zamojskich, właścicielka Granowa.

³ Z ważniejszych należy wymienić biogramy pióra Orłowskiego 1988, s. 243–245; Tyrowicza 1964, s. 572–573; Bieleckiego 1998, s. 6.

⁴ Śliwa 1996.

czyńskiego do hieroglifów i sposobu ich odczytania, zaczerpniętych z innych jego wydawnictw.

Zachowane dokumenty i publikacje pozwalają na ustalenie najważniejszych etapów biografii Ręczyńskiego. Liczne szczegóły z życia opisuje jego pamiętnik *Moja wojaczka. 1825–1831. Z notatek, szkiców i wspomnień*, wydany we Lwowie w 1908 roku przez W. Chodźkiewicza i Pismo do Instytucji „Czci i chleba” przechowywane w Bibliotece Polskiej w Paryżu⁵. Wiemy więc, że urodził się 23 kwietnia 1805 w Ludwinowie, w Augustowskiem⁶. Po ukończeniu szkół w Lublinie i Warszawie od końca 1824 roku pracował w stolicy jako urzędnik w Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu, a w maju 1825 rozpoczął służbę wojskową w armii Królestwa Polskiego, która zakończyła się wraz z upadkiem Powstania Listopadowego w 1831 roku. Pozostałą część swego życia spędził na emigracji, korzystając z gościny Szwajcarii, Francji, a przede wszystkim Wielkiej Brytanii, gdzie osiedlił się już w 1834 roku. Początkowo zamieszkał w Londynie, a później (przynajmniej od 1839) w Stirling w Szkocji. Zmarł bezżennie 24 lutego 1899 roku w Londonderry, gdzie mieszkał od 1850 roku.

Na emigracji Ręczyński utrzymywał się z zasiłku otrzymywanego od rządu Wielkiej Brytanii oraz pracy nauczyciela matematyki, inżynierii, języków, a nawet gry na gitarze. Pasjonował się również techniką i dokonywał różnych wynalazków. Wydaje się, że posiadał jakieś talenty konstruktorskie, skoro kilka eksponatów jego pomysłu zostało zakwalifikowanych na wystawę powszechną w Londynie w 1851 roku. Ręczyński udzielał się także aktywnie w polskich organizacjach emigracyjnych (Ogół Londyński od 1834, Zjednoczenie Emigracji Polskiej od 1837, Towarzystwo Demokratyczne Polskie od 1846); był też członkiem Grona Historycznego w Londynie (od 1842) i Towarzystwa Historyczno-Literackiego w Paryżu (od 1867). W latach czterdziestych należał do łóż masońskich działających na terenie Wielkiej Brytanii (w Szkocji, Anglii i Irlandii)⁷. Sądząc z różnych przekazów źródłowych, pod koniec życia opanowała go mania prześladowcza, wszędzie bowiem doszukiwał się „złodziei” swoich odkryć i pomysłów. W tym czasie wyolbrzymiał też swoje osiągnięcia naukowe⁸.

Ręczyński pozostawił bogatą spuściznę literacką i popularnonaukową w języku polskim i angielskim, w postaci publikacji i rękopisów. Jej wartość merytoryczna jest oceniana jednakże bardzo nisko. Jego liczne zainteresowania obejmowały także językoznawstwo, którym wyraźnie pasjonował się od 1868 roku. Ręczyński chwalił się imponującą znajomością języków martwych i nowożytnych. Poza polskim znał grekę, łacinę, hebrajski, francuski, niemiecki, włoski, hiszpański, serbski, litewski i angielski. Być może nauczył się również sanskrytu. Wydaje się, że w prowadzeniu

⁵ Ziótek 2000, s. 100–107.

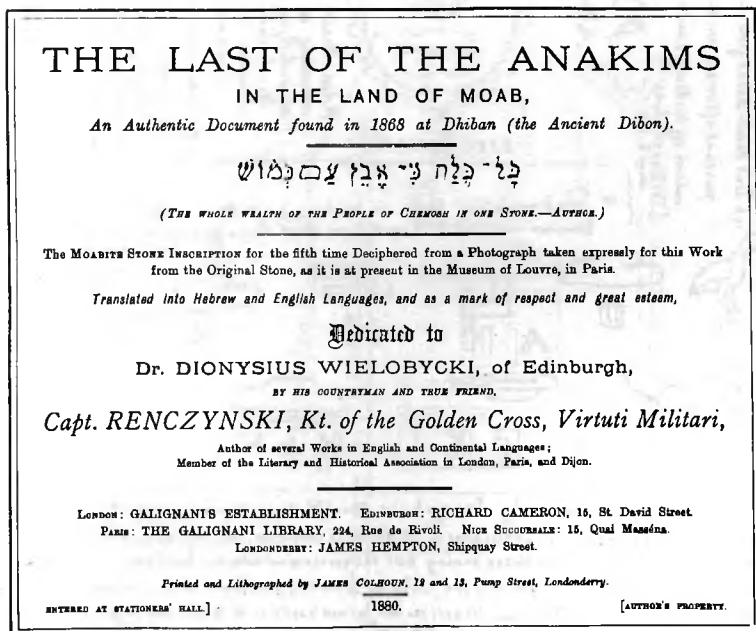
⁶ Uruski 1931, s. 207, jako miejsce jego urodzin podaje Szukle.

⁷ Hass 1999, s. 414, 415.

⁸ Orłowski 1988, s. 245.

badan na polu jezykoznawczym nie przeszkadzal mu brak odpowiedniego przygotowania fachowego (filologicznego) w postaci wykształcenia uniwersyteckiego, sama zaś znajomość imponującej liczby języków zachęcała go wręcz do podjęcia badań w tej dziedzinie. Należy więc przyjąć, że do studiów jezykoznawczych był równie dobrze „przygotowany”, jak wielu innych „filologów” – amatorów z jego epoki, którym brak warsztatu, a nawet wiedzy, nie przeszkadzało w podejmowaniu badań nad najbardziej zawiłymi, a nie rozwiązanymi problemami ówczesnej nauki. W ich mniemaniu wystarczała bowiem do tego celu odpowiednia doza wyobraźni i wielkie przekonanie o słuszności podjętej przez siebie drogi, solidną zaś wiedzę traktowano raczej jako przeszkodę w niczym nieskrępowanej działalności badawczej.

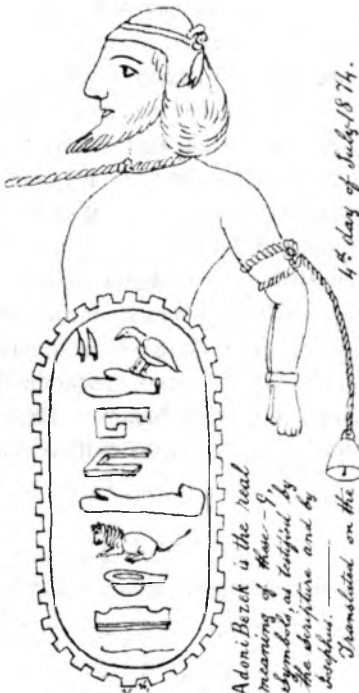
W ostatnim okresie swego życia Ręczyński dokonał pierwszych prób przekładów z martwych języków Starożytnego Wschodu. Jego pierwszy, jak sam sądził, „udany przekład” inskrypcji ze steli Meszy z Moabu pochodzi z 1880 roku i był rezultatem dziewięcioletniej pracy. Owocem tego była książka pod tytułem: *The last*

f. IV, 20

Ryc. 3. Karta tytułowa książki *The last of the Anakims*Fig. 3. A cover of the book *The last of the Anakims*

וְאֵת אֲדוֹנֵי בֶזֶק וְאֵת כָּל־כְּנָעִי וְאֵת כָּל־יִשְׂרָאֵל וְאֵת אֲדוֹנֵי בֶזֶק וְאֵת כָּל־כְּנָעִי וְאֵת כָּל־יִשְׂרָאֵל
 in Bezek: and they fought against him, and they slew Canaanites and Bezek, and they pursued after him, and caught him, and cut off his thumbs, and his great toes. [The Book of Judges, ch. 1, vs. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 408, 409, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 424, 425, 426, 427, 428, 429, 430, 431, 432, 433, 434, 435, 436, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 449, 450, 451, 452, 453, 454, 455, 456, 457, 458, 459, 460, 461, 462, 463, 464, 465, 466, 467, 468, 469, 470, 471, 472, 473, 474, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 481, 482, 483, 484, 485, 486, 487, 488, 489, 490, 491, 492, 493, 494, 495, 496, 497, 498, 499, 500, 501, 502, 503, 504, 505, 506, 507, 508, 509, 510, 511, 512, 513, 514, 515, 516, 517, 518, 519, 520, 521, 522, 523, 524, 525, 526, 527, 528, 529, 530, 531, 532, 533, 534, 535, 536, 537, 538, 539, 540, 541, 542, 543, 544, 545, 546, 547, 548, 549, 550, 551, 552, 553, 554, 555, 556, 557, 558, 559, 560, 561, 562, 563, 564, 565, 566, 567, 568, 569, 570, 571, 572, 573, 574, 575, 576, 577, 578, 579, 580, 581, 582, 583, 584, 585, 586, 587, 588, 589, 590, 591, 592, 593, 594, 595, 596, 597, 598, 599, 600, 601, 602, 603, 604, 605, 606, 607, 608, 609, 610, 611, 612, 613, 614, 615, 616, 617, 618, 619, 620, 621, 622, 623, 624, 625, 626, 627, 628, 629, 630, 631, 632, 633, 634, 635, 636, 637, 638, 639, 640, 641, 642, 643, 644, 645, 646, 647, 648, 649, 650, 651, 652, 653, 654, 655, 656, 657, 658, 659, 660, 661, 662, 663, 664, 665, 666, 667, 668, 669, 670, 671, 672, 673, 674, 675, 676, 677, 678, 679, 680, 681, 682, 683, 684, 685, 686, 687, 688, 689, 690, 691, 692, 693, 694, 695, 696, 697, 698, 699, 700, 701, 702, 703, 704, 705, 706, 707, 708, 709, 710, 711, 712, 713, 714, 715, 716, 717, 718, 719, 720, 721, 722, 723, 724, 725, 726, 727, 728, 729, 730, 731, 732, 733, 734, 735, 736, 737, 738, 739, 740, 741, 742, 743, 744, 745, 746, 747, 748, 749, 750, 751, 752, 753, 754, 755, 756, 757, 758, 759, 760, 761, 762, 763, 764, 765, 766, 767, 768, 769, 770, 771, 772, 773, 774, 775, 776, 777, 778, 779, 780, 781, 782, 783, 784, 785, 786, 787, 788, 789, 790, 791, 792, 793, 794, 795, 796, 797, 798, 799, 800, 801, 802, 803, 804, 805, 806, 807, 808, 809, 810, 811, 812, 813, 814, 815, 816, 817, 818, 819, 820, 821, 822, 823, 824, 825, 826, 827, 828, 829, 830, 831, 832, 833, 834, 835, 836, 837, 838, 839, 840, 841, 842, 843, 844, 845, 846, 847, 848, 849, 850, 851, 852, 853, 854, 855, 856, 857, 858, 859, 860, 861, 862, 863, 864, 865, 866, 867, 868, 869, 870, 871, 872, 873, 874, 875, 876, 877, 878, 879, 880, 881, 882, 883, 884, 885, 886, 887, 888, 889, 890, 891, 892, 893, 894, 895, 896, 897, 898, 899, 900, 901, 902, 903, 904, 905, 906, 907, 908, 909, 910, 911, 912, 913, 914, 915, 916, 917, 918, 919, 920, 921, 922, 923, 924, 925, 926, 927, 928, 929, 930, 931, 932, 933, 934, 935, 936, 937, 938, 939, 940, 941, 942, 943, 944, 945, 946, 947, 948, 949, 950, 951, 952, 953, 954, 955, 956, 957, 958, 959, 960, 961, 962, 963, 964, 965, 966, 967, 968, 969, 970, 971, 972, 973, 974, 975, 976, 977, 978, 979, 980, 981, 982, 983, 984, 985, 986, 987, 988, 989, 990, 991, 992, 993, 994, 995, 996, 997, 998, 999, 1000]

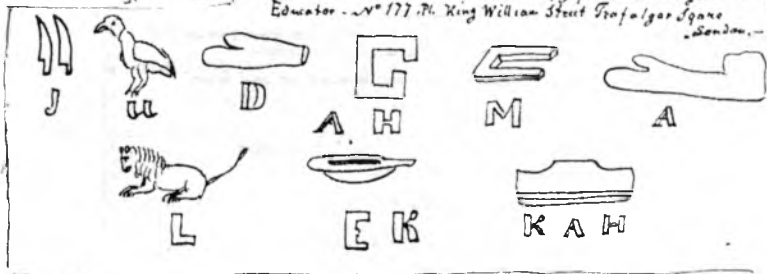
אֲדוֹנֵי בֶזֶק
 ADONI BEZEK.

Adoni Bezek is the real meaning of Adoni - G. Symbols as testified by the scripture and by English. Translated on the 4th day of July 1874.

From the above translation from the Hebrew Bible you will see Adoni Bezek in another and not - Judah Malchah. He was by nothing in correspondence with the Bible. The other symbol bearing the symbol of 92 Kings was proved correct in accordance with the Bible and the Hebrew. - Copy of the original in the Bible.

-3259, years old.-

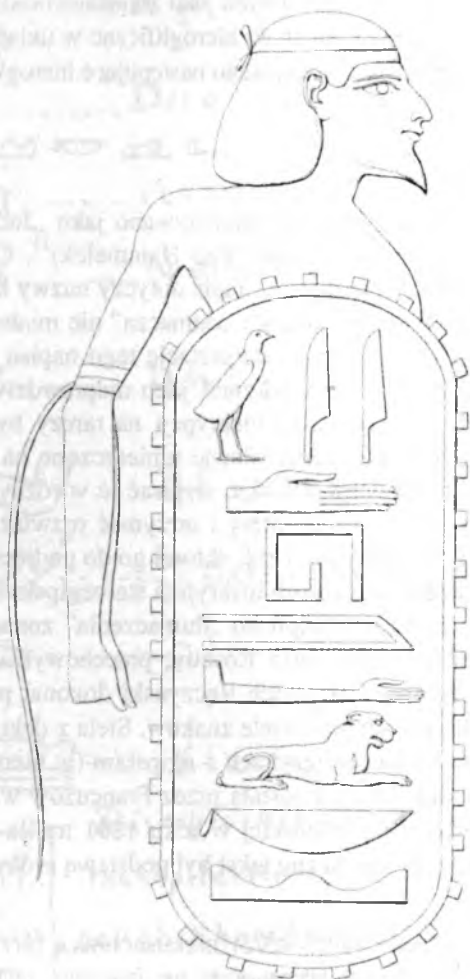
This translation here is the copy from the Working Man's Educator - N° 177, St. King William Street, St. Pauls Square, London.

(See The Antiquities - of The Jews by Josephus Book, V. Chap. 11. Sec. 2. page 155.)
 "But the affairs of the Canaanites were at this time in a flourishing condition, and they expelled the Israelites with a great army at the city Bezek having put the government into the hands of Adonibezek, which name - denotes the Lord of Bezek, for Adoni in the Hebrew tongue signifies Lord. - But when Israelites had joined battle with them, they fought gloriously, and slew above ten thousand of them and put the rest to flight; And in the pursuit they took Adonibezek who when his fingers and toes were cut off by them, said, Nay - I have not been ashamed to do the same to seventy-two Kings. So they carried him alive as far as Jerusalem: and when he was dead, they buried him in the earth, and went on still in taking the Cities. - [see the Tongue and count the days and years]

Ryc. 4. Imię „Adoni Bezek” w zapisie Ręczyńskiego
 Fig. 4. A name “Adoni Bezek” in the Ręczyński’s entry

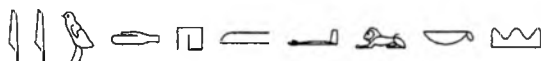
of the Anakims in the Land of Moab, An Authentic Document found in 1868 at Dhiban (the Ancient Dibon. (The whole wealth of the People of Chemosh in one Stone. – Author). The Moabite Stone Inscription for the fifth time Deciphered from a Photograph taken expressly for this Work from the Original Stone, as it is at present in the Museum of Louvre, in Paris. Translated into Hebrew and English Languages, and as a mark of respect and great esteem, dedicated to Dr. Dionysius Wielobycki, of Edinburgh, by his countryman and true Friend, Capt. Renczynski, Kt. of the Golden Cross, Virtuti Militari, Author of Several Works in English and Continental Languages; Member of the Literary and Historical Association in London, Paris, and Dijon (ryc. 3).

Ryc. 5. Przerzys z reliefu Szeszonka z nazwą Yad Hammelek

Fig. 5. A copy of the Shashanq's relief with Yad Hammelek name

Już w tej publikacji odwoływał się do egipskich napisów hieroglificznych. Wówczas to w egipskich tekstach odszukał imię władcy „Adoni Bezek” (ryc. 4), którego istnienie potwierdzał – jego zdaniem – Józef Flawiusz, *Antiq.* V,II,2 (choć tak naprawdę pisze on o Adonizeboku = Pan Zebeceńczyków, wodzu Chananejczyków zgromadzonych koło miejscowości Zebece = Bezek); dalszych dowodów na istnienie tego przywódcy jego zdaniem dostarcza Księga Sędziów I,5-7 (mówiąca w rzeczywistości o miejscowości Bezek i wodzu armii tam zgromadzonej o imieniu Adoni-Bezek). Zdaniem Ręczyńskiego imię to zostało wypisane na reliefie faraona Szeszonka I z XXII Dynastii⁹, upamiętniającym jego wyprawę do Palestyny i Syrii, a umieszczonym na południowej fasadzie świątyni boga Amona w Karnaku¹⁰ (ryc. 5). Wśród licznych przedstawicieli pokonanych miast i państw, przedstawionych jako związane brodate postacie z owalną tarczą, wewnątrz której umieszczono znaki hieroglificzne w układzie pionowym, znajduje się m.in. osoba, na której tarczy wypisano następujące hieroglify:

Od czasów Champolliona znaki te odczytywano jako „Judea” lub „Jadamleh” (właściwie należy czytać tę nazwę jako Yad Hammelek)¹¹. Ostatni znak, będący determinatywem, wyraźnie wskazuje, że napis dotyczy nazwy kraju lub miejscowości, a nie osoby, ale to chyba dla naszego „tłumacza” nie miało najmniejszego znaczenia. Sam Ręczyński znał również interpretację tego napisu jako nazwy geograficznej, ale z całą stanowczością ją odrzucił jako nieprawdziwą. Metoda przyjęta przez Ręczyńskiego do odczytywania inskrypcji na tarczy była bajecznie prosta. Uznał on mianowicie, że znaki hieroglificzne umieszczone na niej symbolizowały jakieś konkretne pojęcia, wystarczyło więc wypisać je w różnych zresztą językach, a następnie wyodrębnić pierwsze ich litery i otrzymać rozwiązanie „zagadki” (ryc. 6). Ów „sukces”, jak można przypuszczać, skłonił go do podjęcia kolejnego wysiłku translatorskiego, tym razem już samych inskrypcji staroegipskich.

Pod koniec swego życia przystąpił do „tłumaczenia” znanego już od wielu lat tekstu hieroglificznego na Kamieniu z Rosetty, przechowywanym w British Museum. Dla swych potrzeb translatorskich Ręczyński dokonał przerysu z oryginału, nie najlepszego i zniekształcającego wiele znaków. Stela z dekretem Ptolemeusza V z 196 r. p.n.e., zapisana w dwóch językach – egipskim (w hieroglifach i piśmie demotycznym) oraz greckim, odkryta została przez Francuzów w 1799 roku, a w wyniku kapitulacji ekspedycji napoleońskiej w roku 1801 trafiła ostatecznie jako łup wojenny do Anglii¹². Ów dwujęzyczny tekst był podstawą próby przełamania tajem-

⁹ Szeszonek I panował w latach 946/45–925/24 (Beckerath 1997, s. 191).

¹⁰ Przerys owego zabytku, a także interesującego nas fragmentu, zamieścili np. Champollion-Figeac 1839, Pl. 76 i Lepsius 1849, Abth. III Bl. 252.

¹¹ Lokalizacja tej miejscowości nie jest znana (zob. Hoch 1994, 63 i 187).

¹² O ekspedycji Napoleona do Egiptu zob. Solé 2001.

Adoni Bezek. אָדוֹן בֶּזֶק

As deciphered and translated into Hebrew, Latin, and English languages.
on the 4th day of July 1874

By Captain Ręczyński
Londonderry - North
of Ireland.

----- Aquila, an Eagle. -

----- Duo, two. (blades of a sword.

----- Ornament, an ornament,

----- Nodi viperi, Twists of a Serpent,

----- Un, or unus; one,

----- BE-ates, happy: to shake the hands with you,

----- Zodiac; Sign of Zodiac,
a Lion, -

----- Ollim: a pot, or a frying-pan. -

----- Kiribs, wooden hand caps. -

This explains the Mystery, Read now

See The Pl.
with
Adoni Bezek
on it.

The Capital letters downwards, and
you shall have Adoni Bezek. - - -
The Author. -

Ryc. 6. Przerys znaków w kolejności „czytania” wg Ręczyńskiego

Fig. 6. A copy of order of characters proposed by Ręczyński in his “reading”

nicy hieroglifów podjętej przez Champolliona, uwieńczonej sukcesem w roku 1822. Ręczyński nie przyjmując tego faktu do wiadomości podjął własną próbę „odczytania” części hieroglificznego zabytku. Nawet fakt istnienia tekstu greckiego, będącego przecież tłumaczeniem napisu hieroglificznego, nie został przez niego dostrzeżony. Przy odczytaniu hieroglificznego tekstu z Kamienia z Rosetty, obok słowników łacińskich, greckich czy też sanskryckich, korzystał ze swej znajomości języka litewskiego. Pisze o tym *expressis verbis* w innym, wydanym anonimowo, dziele – *Odpowiedź na list otwarty w sprawie językoznawstwa przez Leonarda Niedźwiedzkiego w Paryżu (tu otrzymany 22 lipca 1887 roku) przesłany przez Mikołaja Akielewicza (Litwina)*:

Ja w moim odcyfrowaniu hieroglifów miałem wielką pomoc z języka litewskiego, bo czego grecki i łaciński nie mogły mi udzielić, to dał mi litewski. – N. P. Hieroglify podały wyraz *Ahnis*, to znaczy w litewskim *Ugnis* (ogień)...¹³

Podobnych przykładów korzystania z zasobów słownictwa litewskiego przy tłumaczeniu znajdziemy jeszcze kilka. W cytowanej wyżej publikacji rozprawia się również z historycznością postaci Sezostrisa¹⁴, ulubionego bohatera autorów antycznych, przykładu prawdziwego ideału władcy. Na tej samej stronie, trochę niżej, napisał bowiem:

Później egipski filozof utworzył imię króla Sezostris i porobił mu dynastie, i zwycięstwa różnych narodów. – Ta sława Sezostrisa była już tak wielka na 1618 lat przed Chrystusem, choć to nie był człowiek, lecz religia trzech sióstr siessuas-triis. Pod figurą trzech sióstr Moira, jest to skrócona nazwa z trzech wyrazów: Μητηρ, Οιος, ιρα (3), matki przeznaczenia, Μοιρα. – Tak samo jak jest skrócone Jezus Nazareus, Rex Judeorum, na jeden wyraz INRI. Herodotus, którego żył na 445 lat przed Chrystusem, to jest w tysiąc sto siedemdziesiąt trzy lat (1173) później od Siessuos-triis egzystujących w 1618 lat przed Chrystusem, więc on wiedział o Sezostrisie z legend gminu, a nie znając języka sanskryckiego wziął to za prawdę, że taki bohater jak Sezostrys żył i wiele narodów podbił, i porobił mu dynastie w tych narodach, które przyjęły religię Siessuos-triisa, którego do dziś dnia żaden historyk ani Herodot nawet sam nie odkrył gdzie ów Sezostris żył i umarł. – Dość na tem, ja znając język litewski, od razu trafiłem na egzystencją Sezostrisa, pod wyrazem moira; gdyby ona nie była przedstawiona w trzech osobnych siedzących niewiastach, z których jedna trzyma kądziel i wrzeczono; druga przędzie nitkę, a trzecia trzyma nożyce, [by] uciąć tę nitkę, a to wszystko oznacza krotki byt człowieka nim na świat przyjdzie, a ten świat z dniem pierwszym jego życia już idzie do grobu, skąd nigdy nazad nie wraca.

Ową Moirę w zapisie hieroglificznym Kamienia z Rosetty miał przedstawiać znak ¹⁵, transkrybowany we współczesnej egiptologii jako *w^cb*¹⁶. To właśnie potro-

¹³ Ręczyński 1887, s. 5.

¹⁴ Pisarze starożytni określali imieniem „Sezostris” Ramzesa II, drugiego władcę XIX Dynastii, panującego w latach 1279–1213 p.n.e. (Beckerath 1997, s. 190).

¹⁵ Ręczyński 1882, tabl. IV.

¹⁶ Gardiner 1969, List-sign A-6.

Plate III.

Explanation of Sesostri's

Σεσωσ-τριος.Sesostri'svocabulary

μοῖρα.

σ = ἄς, Doz, ἕως, till, until; αὔ, a prest.

π = πα, for πατήρ, father, as παῖ, for

παυ-γενέτρια, mother of all. mother

Ryc. 7. Zapis imienia Sesostris wg Ręczyńskiego

Fig. 7. An notation of Sesostris name according to Ręczyński

jenie tego znaku należało – zdaniem Ręczyńskiego – czytać jako *siessuas-triis*¹⁷ (ryc. 7) Podobnych zresztą „odczytów” egipskich hieroglifów znajdziemy więcej (ryc. 8). Jest jeszcze jedna ciekawostka, a mianowicie, że występujący w obu jego angielskich publikacjach rysunek dłoni (☞)¹⁸ różni się znaczeniowo: w jednym przypadku znak ów autor określił jako „Ornamen, an ornament”¹⁹, w innym miejscu jako „βαλλω, to let fall”²⁰, a w jeszcze innym znak ów mógł mieć również znaczenie χειρίς, a glove, czy αχεεμα, a flood²¹.

Poszukując znaczenia różnych słów zapisanych na Kamieniu z Rosetty Ręczyński nie mógł zapomnieć i o języku ojczystym, dlatego też tłumacząc imię Izydy (ISIS), którego zapis uznał za inicjały, objaśnił je jako: *Ia-Stworca-Iedy-ny Swiata*²². Dokonując „przekładu” tekstu z Kamienia z Rosetty Ręczyński odsyła czytelnika do Księgi Rodzaju, by mógł sprawdzić, na ile obie wersje się różniły.

Wróćmy jednakże do głównego tematu, czyli do odczytania hieroglifów. Ręczyński oczywiście odkrycia Champolliona i Younga, o których przynajmniej sły-

¹⁷ Ręczyński 1882, tabl. III.¹⁸ Gardiner 1969, List-sign D-46 (hieroglif ☞ we współczesnej egiptologii transkrybuje się go jako „d”).¹⁹ Ręczyński 1880, tabl.²⁰ Ręczyński 188²¹ Ręczyński 1880, tabl. III.²² Ręczyński 1882, s. 12.

szął, traktował jako kolejne, nietrafne próby odsłonięcia tajemnic języka starożytnych Egipcjan. Wbrew starej tradycji, słusznie skądinąd głoszącej, że w kartuszach zapisywano imiona królewskie, Ręczyński ma swoją własną teorię na temat ich zawartości i w przypisie umieszczonym w końcu swego „tłumaczenia” 12 linii tekstu Kamienia z Rosetty pisze ponownie:

Here comes the fourth cartouche in support of the above statement. It is a post-mortem relic. The cartouche on the 12th line of the hieroglyphics is the necrological expression of the dead: – “Sacred be the memory of our soul!, which, by the divine law of nature, shall dwell in the hallowed purity of heaven, and to atone for all the transgressions of the flesh, to which man is bound on the day of his coming to life. Zeus, forgive us in the name of Minerva. O! open the gate of heaven under thy sign of the Zodiac, for our second life to come!”²³.

Podobne informacje znajdziemy również w przypisie na stronie 13 wraz z kolejną wersją „tłumaczenia” zawartości innego kartusza:

Note, on this sixth line we have an extra insertion of hieroglyphics. There are enclosed by thick line in the shape of a cartouche, containing expressions of post-mortem legends. The 1st legend runs thus: – “Here lie hid the last ashes of a funeral pile; it cannot be moved by prayers, as the sea sand cannot be put to sleep on the sea shore”. 2nd legend (nearly the same as the 1st) – “Here lie hid the twofold power (man and wife) – cannot be moved by prayer – as the last offer to Isis.” 3rd legend – “Here I breathed my last, now a handful of clay. I lived in wisdom of common things, in order that my eternal sleep be left in peace within the bosom of this urn, holding in possession the ashes of a dead man”. (The took care not to let us know who he was).

Korzystając ze słownictwa tyłu języków Ręczyński ustalił również, że w wierszu 8 zarejestrowano najwcześniejszy zapis muzyczny świata²⁴.

W jego „tłumaczeniach” znajdziemy także całą gamę wiadomości mitologicznych wyniesionych przez ich autora z ławy szkolnej. Co krok natykamy się więc na Zeusa, Jowisza, Herę, Apollona i wielu innych bogów świata grecko-rzymskiego. Nie znajdziemy tam jednakże imion bogów ludów Wschodu, o których owe teksty powinny przecież mówić przede wszystkim. Płaczą się w tych pracach także podstawowe wiadomości z Biblii. Mieszają się one z innymi materiałami mitologicznymi. Mamy więc informację o Cecropie, który wyszedł z Egiptu w 1556 roku wraz z dwunastoma pokoleniami Saitów (podobnie jak Izraelici). Znajdziemy też interesującą informację o Potopie²⁵, ponieważ Ręczyńskiego interesowały także zjawiska przyrodnicze. W dziejach świata wydzielił aż dwa potopy. Pierwszy z nich, chyba najważniejszy, miał nastąpić w czasach faraona Ogygesa (dlatego nazwał go „Potopem Ogygesa”²⁶) w 1796 r. p.n.e., czyli na 32 lata przed rzekomym kolejnym potopem.

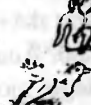
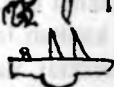

²³ Ręczyński 1882, s. 20; odsyła jednocześnie czytelnika do biblijnego Psalmu LXV, 4.

²⁴ Ręczyński 1882, s. 14.

²⁵ Ręczyński 1887, s. 4.

²⁶ Ręczyński 1887, s. 4.

ALPHABET
of Symbols

A.		ἄνθρωπος; of ἄνδρός, a man.
B.		Βάλλω, to let fall. -
Γ.		γάστρη, pounce, belly, womb.
Δ.		Δημήτηρ, for γῆ-μήτηρ, or Ceres in Latin, goddess of agriculture, mother of Proserpine. -
E.		ΕΛΑΙΑ, the olive tree, Latin Olea, - ἔλη, ἡ, the heat. -
Z.		ζώδιον; a little animal; zodiacus. -
Θ.		ΘΕΟΣ, Latin Deus, God. - θεός δώσει, God will grant,
I.		Ισις, Isis, an Egyptian goddess, - or the Greek Δημήτηρ
K.		κόκοις, ὁ, a jackdaw, Lat: Stragulus. - going to the court of Iuso, goddess of healing and health.
Λ.		λῆς, acc: of λέων, a lion. -
M.		Μοῖρα, Moira, goddess of fate. -
N.		Ναῦς, a ship, ναυπόρος, a ship propelling with paddle. -
Ξ.		Ξίφος, a sword, or Πάχαιρα, a sabre,
O.		ὄϊς, Latin, Ovis, a sheep. -
Π.		παῖς, a child, a son, a daughter.
Ρ.		παῖς, ὁ, a boy, Παις, ἡ, a maiden, a girl, -
Σ.		ραίστηρ, a hammer. -
Τ.		Σορός, ἡ, a vessel, or υεῖν to hold the ashes of the dead, <u>Latin Laxus</u>
Υ.		τάξος, ὁ, or σμίλαξ, the yew tree, <u>Latin Laxus</u>
Φ.		ΥΛΗ, Lat: silva, wood, forest, woodland,
Χ.		φιάλη, a flat shallow cup, - or bowl & c.
Ψ.		χάρων, ὁ, Charon, the ferryman of the Styx,
Ω.		ψυχή, (anima) the soul of man. -
Ρ.		ἔλεσα, of ὀλυμι, or ὀλμος ὁ, (εἶλω), Lat. volvo, a mortar, crusher. -

Ryc. 8. Przykłady innych znaczeń hieroglifów wg Ręczyńskiego

Fig. 8. Examples of different meanings given to hieroglyphs by Ręczyński

pem w 1764 r. n.e. Potop ów został wywołany, zdaniem Ręczyńskiego, rozwarciem się obecnej Cieśniny Gibraltarskiej. Na skałach wyspy Samotraki rzekomo zaznaczono hieroglifami miejsce, dokąd dotarły wówczas wody potopu.

Analizując jego dzieło musimy stwierdzić, że trudno doliczyć się odpowiedniej ilości znaków hieroglificznych w stosunku do użytych słów, czy też nawet zdań w tym „przekładzie”. Wydaje się, że nasz autor nie był też rygorystycznie nastawiony do już raz wymyślonych „odczytów”, a różne lekcje – wydaje się – zależały od jego aktualnej koncepcji i potrzeb translatorskich i dlatego każdorazowo podlegały „koniecznym modyfikacjom”.

Twórczość Ręczyńskiego możemy uznać za dziwactwo starego i chorego człowieka, ale wydaje się, że bardziej należałoby widzieć w niej świadectwo błędzenia ówczesnej nauki w poszukiwaniu rozwiązań wielu nurtujących ją problemów. Nie wiadomo też, na ile na jego wizję przeszłości, poza wykształceniem szkolnym opartym przecież na autorach klasycznych, miały wpływ poglądy różnych dziwaków, których w Anglii, ale także w innych krajach wówczas nie brakowało. Analizowane z perspektywy minionych ponad stu lat dokonania Ręczyńskiego mogą bawić czy wywoływać uśmiech zażenowania, ale podobnych poglądów u schyłku wieku XIX było wiele.

Chcąc zrozumieć doniosłość osiągnięć współczesnej nam nauki należy jednakże pamiętać o tych wszystkich, którzy w ubiegłych wiekach pełni entuzjazmu błędzili w swych poszukiwaniach. Jednym z błędzących był z całą pewnością kapitan Jerzy Ręczyński, dzielny kadet, a później oficer, instruktor musztry tyralierskiej, nauki pływania i walki na bagnety armii Królestwa Polskiego.

LITERATURA

Beckerath J.V.

1997 *Chronologie des pharaonischen Ägypten. Die Zeitbestimmung der ägyptischen Geschichte von der Vorzeit bis 332 v. Chr.*, Mainz.

Bielecki R.

1998 *Słownik biograficzny oficerów powstania listopadowego*, t. III, Warszawa.

Champollion-Figeac J.J.

1839 *Égypte ancienne. L'Univers. Histoire et description de tous les peuples*, Paris.

Gardiner A.

1969 *Egyptian Grammar being an Introduction to the Study of Hieroglyphs*, Oxford.

Hass L.

1999 *Wolnomularze polscy w kraju i na świecie 1821–1999. Słownik biograficzny*, Warszawa.

Hoch J.E.

1994 *Semitic Words in Egyptian Texts of the New Kingdom and Third Intermediate Period*, Princeton, New Jersey.

Lepsius C.R.

1859 *Denkmaeler aus Aegypten und Aethiopen nach den Zeichnungen der von Seiner Majestät dem Könige von Preussen Friedrich Wilhelm IV. nach diesen Ländern gesendeten und in*

den Jahren 1842–1845 ausgeführten wissenschaftlichen Expedition auf Befehl Seiner Majestät (hrsg. und erläutert von C.R. Lepsius), Abtt. 3, Bd. VII, Berlin.

Orłowski B.

1988 *Ręczyński Jerzy*, (w:) *Polski Słownik Biograficzny*, t. XXXI, s. 243–245.

Solé R.

2001 *Uczni Bonapartego*, Warszawa.

Śliwa J.

1996 „Ostatni czwartak” *contra* Champollion. J. Ręczyńskiego próba „odczytania” kamienia z Rosetty (1880–1882), (w:) *Studia Classica et Byzantina Alexandro Krawczuk oblata*, Kraków, s. 226–236.

Tyrowicz M.

1964 *Towarzystwo Demokratyczne Polskie 1832–1863. Przywódcy i kadry członkowskie. Przewodnik bibliograficzny*, Warszawa.

Uruski S.

1931 *Rodzina. Herbarz szlachty polskiej*, t. XV, Warszawa.

Ziółek J.

2000 *Nie znane losy uczestników powstań narodowych 1830–1831, 1848, 1863–1864*, Lublin.

WILDERNESS OF POLISH EGYPTOLOGY. JERZY RĘCZYŃSKI'S 'TRANSLATION' OF THE ROSETTA STONE

Summary

There was a tendency in the Polish 19th century historiography that dealt with ancient history, including that of Egypt, for which the very fact of hieroglyphs decipherment by Champollion was treated as meaningless – Egypt remained a very mysterious country. One of the representatives of this approach was Jerzy Ręczyński (1805–1899), for whom ancient Egypt was an important element of his “studies”. The article refers to three works of this author, which are focused on ancient history of Egypt. They show Ręczyński's incompetence in his attempts to translate the hieroglyphs from the Rosetta Stone. More particularly they are characterized by the use of Greek, Latin, Sanskrit, Lithuanian and even Polish languages during the process of translation.

While analyzing his “translation” of the Rosetta Stone inscriptions as well as other ancient Egyptian texts, one has to emphasize the discrepancy between hieroglyphic characters on one side and words, and even whole sentences in the translation, on the other side. Additionally, Ręczyński did not seem to be rigorously devoted to the already proposed “translations”, and different versions depended upon his current interpretation and thus were modified accordingly.

We can unquestionably treat Ręczyński's output as a fad of an old and sick man. At the same time, however, it has to be seen as a testimony of 19th century amateurish attempts in the pursuit of a solution of many important issues.

Translated by Arkadiusz Marciniak